

СЛОВЕНСКИ АСОЦИЈАТИВНИ РЕЧНИК

Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, Ю. Н. Карулов, Е. Ф. Тарасов:

Славянский ассоциативный словарь,

русский, белорусский, болгарский, украинский, Москва, 2004.

Издавачи: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный лингвистический университет, Российская академия наук, Институт языкознания.

Почетком деведесетих година прошлог века у московској психолингвистичкој школи отпочело је формирање нове методолошке базе за етнопсихолингвистичка истраживања. Ту базу чине вербалне асоцијације изворних говорника на задате речи-стимулусе. Резултати тестова слободних асоцијација прикупљају се и објављују у асоцијативним речницима. Као централна истраживачка тема наметнула се национално-културна специфика језичког сазнања индивидуе и етноса, а једним од главних узрока неразумевања у међукултурном општењу сматра се различитост националних сазнања саговорника.

Најкрупнији резултат досадашњих прикупљања и обраде вербалних асоцијација јесте шестотомни *Русский ассоциативный словарь*, чији су аутори Ю. Н. Карулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева и Г. А. Черкасова. Овај речник објављиван је од 1994. до 1998. године. *Словенски асоцијативни речник* представља продужетак истраживања која су започета израдом руског асоцијативног тезауруса. Настао је у оквиру пројекта *Упоредно истраживање националног језичког сазнања Словена*.

Независно од овог пројекта, а као његов неформални део, 2005. године објављен је и *Асоцијативни речник српскога језика*, чији су аутори П. Пипер, Р. Драгићевић и М. Стефановић. Овај речник урађен је по угледу на руски асоцијативни речник. Наговештава се и израда асоцијативних речника других словенских народа, чиме ће се још изразитије показати велико интересовање за овај вид лексикографије у свим словенским земљама.

Словенски асоцијативни речник садржи асоцијације испитаника на 112 узајамно еквивалентних речи-стимулуса у четири словенска језика — руском, белоруском, бугарском и украјинском. Асоцијације су прикупљане путем анкета, које су током 1998. и 1999. године писменим путем попуњавали изворни говорници ових језика. Испитаници су били студенти који су тада имали између 18 и 25 година. На сваки задати стимулус одговарало је најмање 500 испитаника. Стимулуси су били преведени са руског на белоруски, бугарски и украјински језик. Речник се састоји из два дела: у првом делу грађа је распоређена од стимулуса ка реакцији (онако како је и прикупљена), а други део представља обратни речник у којем је грађа распоређена у обрнутом смеру, од реакције ка стимулусу који је изазвао ту реакцију.

На левој страни речника налазе се речи-стимулуси, а на десној асоцијације испитаника, распоређене редоследом опадајуће фреквенције. На крају сваког речничког чланка налазе се статистички подаци о укупном броју испитаника, о броју различитих реакција, о броју испитаника који нису имали асоцијацију и о броју одговора са фреквенцијом 1.

Н. В. Уфимцева у Предговору речника истиче три главне погодности употребе асоцијативних тестова, па самим тим и асоцијативних речника у лингвистичким истраживањима. Прво, тестом слободних асоцијација прикупљају се информације о структури семантичких поља речи-стимулуса и о семантичкој структури лексикона уопште. Друго, захваљујући синтагматским реакцијама испитаника, пружа се могућност испитивања синтагматских језичких веза. На тај начин, кроз откривање типичних и најчешћих језичких спојева, може се доћи до значајних информација за синтаксу, фразеологију и друге дисциплине којима су у фокусу синтагматски спојеви. Треће, асоцијативне реакције изворних говорника специфичне су за сваку културу. Оне интегришу ментална и емоционална знања којима располаже сваки етнос.

Н. В. Уфимцева у Предговору наводи своје истраживање *једра језичког сазнања*, као један од примера употребе овог речника. *Језичко сазнање* је, каже Уфимцева, „језиком посредована слика света неке културе, тј. свеукупност перцептивних, концептуалних и процедуралних знања припадника једне културе о објектима реалног света.“ Процедuru испитивања једра језичког сазнања Уфимцева отпочиње подацима из обратног речника у оквиру *Словенског асоцијативног речника*. Она проналази 30 речи које представљају најчешће реакције испитаника на задатих 112 стимулуса у сва 4 језика. Десет од тих тридесет речи заједничке су у сва 4 језика. То су: *живојѝ, човек, љубав, радосѝ, друг, срећа, добро, смрѝ, новац, велик*. Ако се узме у обзир само првих десет најчешћих реакција из *Словенског асоцијативног речника*, издаваја се 6 заједничких речи за сва 4 језика: *живојѝ, човек,*

љубав, радосћ, друг, срећа. Те речи, према мишљењу Умфимцеве, сачињавају једно језичког сазнања четири словенска народа. Ово истраживање је занимљиво, али вероватно није сасвим поуздано, јер би се једно језичког сазнања свакако разликовало да је списак стимулуса био другачији.

Еквивалентна асоцијативна поља из сва четири језика у речнику се дају једно поред другог, што изложу грађу чини прегледном и лако упоредивом, па је већ на први поглед очигледна њихова узајамна сличност. То уосталом потврђује и управо представљено истраживање Н. В. Уфимцеве. Ако се асоцијативним пољима из руског, белоруског, бугарског и украјинског језика додају и одговарајућа асоцијативна поља из српског језика, на основу података из *Асоцијативног речника српског језика*, запажа се изразита сродност асоцијативних повезивања у свих пет словенских језика. Овај податак не чуди због културних и историјских веза између пет народа. Тако су, рецимо, три најфреквентније асоцијације на придев *богати* у свих пет језика: *сиромашан*, *човек* и *новац*. Једна од најчешћих реакција на стимулус *време* у свих пет језика је *новац*, што је последица метафоричног концепта да је време новац у савременом свету. На стимулус *домовина* најчешћа реакција Белоруса, Бугара, Украјинаца и Срба јесте име државе у којој живе, док је највише Руса одговорило *мајка*. То можда говори о специфичном односу руског народа према сопственој земљи, што је вероватно условљено васпитањем и окружењем. Пошто су испитаници у свих пет земаља студенти, у асоцијацијама је забележено њихово искуство. Међу фреквентне реакције на придев *јамејтан* у свих пет језика јављају се асоцијације *професор* и *студент*.

Речник показује да су најчешће реакције на стимулусе у свим језицима антоними, синоними и хипоними, што значи да у свим језицима важе исти закони успостављања асоцијативних веза и да су они, вероватно, универзални.

Словенски асоцијативни речник представља богат извор информација за лингвисте, психологе, социологе, антропологе, медијске стручњаке, али и за све оне који желе да се упознају са начином на који млади људи из различитих словенских земаља мисле и сагледавају стварност. Овај речник представља плод сарадње лингвиста из различитих славистичких средина и показује правац којим би требало да се крећу и други лингвистички пројекти — сагледавањем језичких проблема из шире, славистичке перспективе добијају се дубљи и потпунији увиди у чињенице.

Београд

Рајна Драгићевић